

FERNAND BRAUDEL: EL CAPITALISME NO ÉS EL MATEIX QUE L'ECONOMIA DE MERCAT

Un recordatori als vint-i-cinc anys de la mort de Braudel

Fernand Braudel va morir el dia 28 de novembre de 1985, ara ha fet vint-i-cinc anys, i d'ell en resta més viva que mai la seva obra escrita. Aquestes ratlles volen servir de recordatori d'un historiador que va excel·lir en l'anàlisi de l'estructura del fet quotidià material, els jocs de l'intercanvi econòmic i el temps vital del món capitalista.

Sovint hom ha assenyalat, amb intencionada imprecisió, que Braudel es l'autor de "solament" dues obres, superbes i magnífiques: *"La mediterrània i el món mediterrani a l'època de Felip II"* (1) i *"Civilització material, economia i capitalisme, segles XV-XVIII"* (2). Per conèixer la història de la Mediterrània hi va dedicar vint-i-cinc anys i a l'estudi de l'economia material, l'intercanvi econòmic i el capitalisme, uns altres vint anys més. Com ell mateix digué: "sens dubte molt de temps, massa temps". Un temps, però que no li va impedir publicar en vida, a més de les dues obres esmentades, un recull d'articles teòrics i crítics sobre el paper de l'historiador: *"Escrits sur l'Histoire"* (3); dirigir, conjuntament amb Ernest Labrousse els vuit volums de l'extraordinària *"Histoire économique et social de la France"* (4); dirigir, també, una veritable obra d'art i ciència en dos volums: *"La Méditerranée"* (5); i ser l'editor del 1946 al 1968 de la prestigiosa revista *"Annales. Economies, Sociétés, Civilizations"*. Alhora, Braudel va destacar com a professor i director a l'École des Hautes Études de Paris.

La passió de Braudel fou l'estudi de la "història econòmica", entesa com una història "completa" dels homes analitzada des del punt de vista dels esdeveniments econòmics de llarga durada; de l'evolució de les seves crisis i conjuntures; dels fets materials estructurals que evolucionen lentament i on hi destaquen les vides dels qui en són els grans protagonistes. La genialitat de Braudel va consistir en organitzar de manera intel·ligible una molt àmplia gamma de fets puntuals i explicacions ocasionals, dotant-los de prou coherència fins a fer-los tangibles i, alhora, descriure espais geogràfics –per

exemple la Mediterrània- com autèntics organismes vius. També, fou genial en saber dotar d'accent propi abstraccions i teories com la dels equilibris i desequilibris que es produeixen al sí de la llarga durada de la història.

Amb la voluntat de destacar la manera de fer de Braudel en enfocar la "història econòmica" em referiré al contingut de tres conferències que a l'any 1977 va donar a la Johns Hopkins University dels Estat Units amb el títol de "*Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*", conferències que foren publicades en castellà amb la denominació genèrica de "*La dinàmica del capitalismo*" (6) . En aquestes conferències l'autor va voler sintetitzar les tesis implícites i els arguments desenvolupats extensament a la ja citada i esplèndida obra "*Civilització material, economia i capitalisme*" composta de tres volums: *Les estructures del fet quotidià*, *Els jocs de l'intercanvi*, *El temps del mon.*

Les reflexions de Braudel sobre de *Les estructures del fet quotidià* assenyalen que "del sí de la cultura material - és a dir, els objectes, els instruments, les pràctiques de cada dia de la gent, l'alimentació, els ambients comercials, les tècniques productives, la moneda, la vida a les ciutats -, sorgeix l'activitat econòmica, amb els seus quincallaires, comerciants i botiguers, les tendes al llindar del carrer, els mercats i les fires. En aquesta "civilització material" ens movem en un món en el qual la humanitat està com semi-adormida en el seu fet quotidià ". (7)

A poc a poc la humanitat "supera la vida material", la rutina productiva i la subsistència, i s'esdevenen *Els jocs de l'intercanvi*. Sense dubte degut als seus orígens materials aquests intercanvis es perden en la nit dels temps i vers el 1400 encara els intercanvis no aconsegueixen associar tota la producció a tot el consum, ja que una immensa part d'aquella producció s'aplega en l'autoconsum, en la família o el medi rural i no entra en el circuit dels intercanvis. Entre 1400 i 1800 es desenvolupa allò que anomenem "el mercat econòmic" caracteritzat per decisions econòmiques "conscients", intercanvis d'oferta i demanda de mercaderies i capitals en forma de preus i Borses.

El fet que aquesta zona sensible de l'intercanvi que anomenem "mercat" permeti una acció conscient amb una clara mesura de les repercussions de les opcions adoptades, ha fet creure - amb raó o sense ella, diu Braudel - "que els intercanvis juguen per sí mateixos un paper decisiu, equilibrador. Hom diu que "el mercat" allisa els desnivells mitjançant la competència i que "el mercat" ajusta la oferta i la demanda. De tal manera que el "mercat" és com un Déu amagat i benèvol. El "mercat" és "la mà invisible" d'Adam Smith; el "mercat autorregulat" és la pedra angular de l'economia als segles XVIII i XIX, com bé reflecteix la filosofia del *laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même*". (8)

Com és sabut, molts economistes han seguit raonant únicament a partir dels esquemes del "mercat autorregulat" i n'han defensat les seves lliçons. "Per a Turgot, per exemple, la circulació s'identifica realment amb el conjunt de la vida econòmica. De la mateixa manera que molt més tard David Ricardo no veu més que el riu, estret però viu, de l'economia de mercat". I, deia Braudel a l'any 1977, "si bé els economistes instruïts per l'experiència de les crisis ja no defensen les virtuts automàtiques del "laissez faire", el mite segueix encara present en l'àmbit de la opinió pública i en les discussions polítiques actuals". (9). Ara, després de la crisi del 2008, tal vegada Braudel hi afegiria a la seva llista, també, a molts economistes de prestigi del segle XXI que han practicat i defensat una política econòmica i monetària en base a aquesta creença del "mercat autorregulat"...

Braudel considera que en tot això, en aquesta concepció filosòfica del "mercat" hi ha una part de veritat i una altre de mala fe, però també d'il·lusió. "¿Podem tal vegada oblidar quantes vegades el mercat fou capgirat i falsejat; fixats els preus pels monopolis de fet i de dret?. I sobretot, si admitem les virtuts competidores del mercat - 'el primer ordinador posat al servei dels homes' - és important assenyalar alhora que el mercat no és sinó un nexa imperfecte entre producció i consum, encara que només fos en la mida d'un nexa parcial. Subratllem aquesta darrera paraula: parcial. Crec de fet -diu Braudel- en les virtuts i en la importància d'una economia de mercat, però no en el seu regne absolut". (10)

Al nostre entendre és necessari destacar, en primer lloc, la importància de la distinció que fa Braudel entre “civilització material” i “economia de mercat”, que com hem vist es basa en la contraposició entre “vida material” i “mercat econòmic”; entre “rutina productiva” i “decisió conscient”; entre “subsistència” i “intercanvi”. I, en segon lloc, destacar sobretot la distinció que fa entre “economia de mercat” i “capitalisme”.

En la seva anàlisi de *Els jocs de l'intercanvi* hi distingeix dues esferes en el món dels intercanvis: “l'economia de mercat” i “el capitalisme”, termes que designen realitats amb parentiu, però ben diferenciades. Com diu Braudel “quan parlem de distingir el “capitalisme” de l’ “economia de mercat” no fem una distinció del tipus “l'aigua a baix i l'oli al damunt”. Allò que podem acceptar és que hi hagi al menys dos tipus d'economia de mercat (A i B) discernibles si els hi concedim una mica d'atenció, encara que només sigui per la mena de relacions humanes, econòmiques i socials que instauren “. (11).

Per a Braudel hi ha, doncs, dos tipus d'intercanvis: els del mercat A, uns intercanvis que són elementals, competitius i sense sorpreses. Tothom coneix les característiques d'aquests intercanvis que són “transparents”, amb beneficis moderats que es poden calcular aproximadament. En canvi, l'altre món dels intercanvis, el B, és un mercat sofisticat i dominant. A i B no tenen els mateixos mecanismes ni són idèntics els agents que regeixen aquests dos móns dels intercanvis econòmics i financers. El “capitalisme”, segons Braudel, es situa en aquest segon món, el B. Té a veure amb intercanvis desiguals en els quals la competència –la llei essencial de l'anomenada economia de mercat- no hi juga en la pràctica cap paper.

“Capitalisme” és, per tant, l'expressió que emprà Braudel per a descriure i analitzar “una determinada esfera de la circulació”, ben distinta de la circulació en el mercat ordinari. “Els historiadors anglesos –diu Braudel - han assenyalat la creixent importància a partir del segle XV(i conjuntament amb el mercat públic tradicional, el “*public market*”) d'allò que ells anomenen “*private market*”,

o sigui, el mercat privat; i que jo l'anomenaria més aviat el “*contramercat*”, per accentuar-ne la diferència respecte al “mercat” (12).

És a dir, per a Braudel el capitalisme no és ben bé el mateix que l'economia de mercat. D'una banda hi ha els intercanvis habituals del mercat, els tràfics locals o a curta distància, “àdhuc els que tenen lloc en un radi més ampli, sempre que es tracti d'intercanvis regulars, previsibles, rutinaris i oberts tant als petits com als grans comerciants. A l'altra banda dels jocs de l'intercanvi hi ha el grup selecte dels grans comerciants, “amics del Príncep”, aliats o explotadors de l'Estat; un grup que destaca de la massa dels mercaders i que duen a terme activitats que es desenvolupen en multiplicitat d'àmbits.

Braudel és conscient que si habitualment no es fa una distinció entre capitalisme i economia de mercat és perquè ambdós han progressat junts, des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies i perquè s'ha presentat molt sovint al capitalisme com el motor i la plenitud del desenvolupament econòmic. “En realitat -constata Braudel- tot plegat se sosté sobre les amples espatlles de la vida material. Si aquesta creix, tot va endavant i l'economia de mercat creix també a costa seva i amplia les seves relacions. Ara bé, qui es beneficia sempre d'aquesta expansió és el capitalisme. No crec que Joseph Schumpeter tingui raó quan fa de l'empresari capitalista el “*deus ex machina*”. Crec amb fermesa que és el moviment de conjunt el que resulta dominant i determinant i que tot capitalisme està fet a la mida, en primer lloc, de les economies que li són subjacents”. (13)

El *Temps del Món* capitalista no l'hem d'imaginar, doncs, segons Braudel, com un desenvolupament fet per fases o salts successius: capitalisme mercantil, capitalisme industrial, capitalisme financer. “Els grans marxants d'abans no s'havien especialitzat mai: practicaven de manera indistinta, simultània o successiva, tant el comerç, com la banca, les finances, l'especulació borsària, la producció “ industrial” (del “*Verlagssystem*”, o , rarament, manufactures). El ventall mercantil, industrial, bancari, és a dir la coexistència de diverses formes de guany (de capitalisme) es desplega ja a la Florència del segle XIII, a Amsterdam al XVII, a Londres abans del XVIII. A començament del segle XIX el

maquinisme va fer, sens dubte, de la producció industrial un sector de gran benefici i el capitalisme s'hi va abocar. Però el capitalisme mai s'hi acantonarà” (14).

“Quan a Anglaterra van caure els beneficis inicialment fabulosos del “boom” cotoner, els capitals acumulats varen anar cap a altres indústries: les de l’acer, la dels ferrocarrils. Més encara, es produeix un retorn al capitalisme financer, a la banca, a l’especulació bancària -més activa que mai- al gran comerç internacional, als beneficis de l’explotació colonial, als emprèstits d’Estat, etc. I una vegada més, sense especialització: els Wendel a França són mestres de forja, banquers, drapers als Vosges i proveïdors d’equipaments militars per l’expedició d’Alger el 1830. La mateixa no especialització s’enregistra a l’activitat dels Jacques Coeur, dels Jacob Fugger, dels John Law, dels Bardi o dels Necker “. (15)

La visió del capitalisme que resulta de les investigacions de Braudel és clara: el capitalisme ha estat sempre monopolista i tant les mercaderies com els capitals no han parat mai de viatjar simultàniament pel fet d’haver estat sempre els capitals i el crèdit el medi més segur de forçar i assolir un mercat exterior. Molt abans del segle XX, l’exportació de capitals fou una realitat quotidiana: a Florència des del segle XV i a Hamburg, Anvers i Gènova en el XVI. Al segle XVIII els capitals recorren Europa i tot el món. El capitalisme, doncs, abans del 1900 o del 1914 coneix tots els procediments i astúcies per situar-se en un àmbit privilegiat, allunyat de la competència del mercat i recolzant-se sempre sobre les bases de la vida material.

Així doncs, el principal privilegi del capitalisme, avui com ahir, és “la llibertat d’escollir”. Un privilegi que pot atribuir-se a dos factors: el primer, a la seva posició social dominant, al pes dels seus capitals, a les seves capacitats d’emprèstits, a la seva xarxa d’informació. I, en segon lloc, als privilegis derivats dels membres d’una minoria poderosa que poden aconseguir regles pròpies i tenir complicitats compartides. Precisament perquè pot escollir, el capitalisme te la capacitat, en qualsevol instant, de girar de cop: aquest és el secret de la

seva vitalitat. El capitalisme està sovint malalt però no mor mai. La regla d'or del capitalisme és, per natura, mantenir-se viu a partir del canvi permanent.

Segons Braudel és un error sostenir que el capitalisme és “un sistema econòmic”, sense definir-lo amb major precisió. El capitalisme és una realitat social que es caracteritza per la complicitat i gairebé igualtat amb l'esfera de l'Estat. Estat i capital, al menys un determinat capital, el de les grans empreses i els monopolis, fan bon matrimoni avui com ahir i el capital en treu la millor part.

El fet rellevant en l'avenç, consolidació i triomf del capitalisme és l'existència d'unes determinades condicions socials. El capitalisme exigeix tranquil·litat en l'ordre social, així com una relativa neutralitat, “debilitat” i complaença de l'Estat. “El capitalisme només triomfa quan s'identifica amb l'Estat, quan és l'Estat. En la seva primera fase, la de les ciutats-estat d'Itàlia, a Venècia, a Gènova, a Florència, l'elit del diner és la que exerceix el poder. A Holanda, al segle XVIII, l'aristocràcia dels regents governa seguint l'interès i àdhuc les directrius dels homes de negocis, mercaders o proveïdors de fons dineraris. A Anglaterra, amb la revolució de 1688, s'aconsegueix així mateix un compromís semblant a l'holandès. França manté un retard de més d'un segle; només amb la revolució de juliol de 1830 s'instal·larà en el govern, còmodament, la burgesia dels negocis” . (16)

Com es sabut el capitalisme abandona a l'Estat les tasques poc remuneradores o massa dispendioses com ara la infraestructura de carreteres, ferrocarrils, comunicacions, exercit, el pes enorme de l'ensenyament i la investigació, la sanitat pública i la seguretat social. El capitalisme té capacitat per aprofitar les debilitats, ajuts i exempcions de l'Estat. I aprofita també plenament el recolzament que la cultura aporta a la solidesa de l'edifici social. Car la cultura, desigualment compartida, travessada per corrents contradictòries, aporta malgrat tot, a fi de comptes, el millor dels elements per al suport de l'ordre establert.

Com a privilegi d'una minoria, el capitalisme és impensable sense la complicitat activa de la societat. Constitueix forçosament una realitat d'ordre social, una realitat d'ordre polític i, fins i tot, una realitat de civilització. Perquè cal que la societat accepti, de manera més o menys conscient, els valors que el capitalisme encarna.

“Tota societat densa, assenyala Braudel, es descomposa en diversos “conjunts”: l'econòmic, el polític, el cultural i el jeràrquic-social. L'econòmic només pot ser capítol en unió amb els demés conjunts, dissolent-se en ells, però també obrint les seves portes als altres conjunts pròxims a ell. Aquesta forma particular i parcial de l'economia que és el capitalisme no s'expressa plenament a menys que estudiem aquestes proximitats i invocacions mútues entre economia, política, religió, cultura. L'economia en sí mateixa és evident que no existeix”, anota Braudel. (17)

Es sabut que Max Weber va emfatitzar un d'aquests “conjunts”, el de la religió. I és coneguda la seva tesi segons la qual els escrúpols religiosos entorn al món del diner, l'especulació i la usura, foren escombrats amb la Reforma i això va permetre l'ascensió del capitalisme als països del Nord d'Europa. El capitalisme seria, d'acord amb Max Weber, una creació del protestantisme. Braudel nega aquesta tesi de manera taxativa.

“Tots els historiadors s'oposen a aquesta tesi subtil, si bé no aconsegueixen lliurar-se d'ella d'un cop i per sempre. Torna a ressorgir davant d'ells, una i altra vegada, sense aturador. I no gensmenys és manifestament falsa. Els països del Nord no han fet altra cosa que agafar el lloc ocupat durant llargs períodes i de manera brillant pels vells centres capitalistes de la Mediterrània. No varen inventar res ni en l'àmbit de la tècnica ni en el maneig dels negocis. Amsterdam copia Venècia; així com Londres copiarà Amsterdam i Nova York ho farà de Londres. Allò que entra en joc en cada ocasió és el desplaçament del centre de gravetat de l'economia mundial, per raons econòmiques i això no afecta la naturalesa pròpia del capitalisme. Aquest desplaçament definitiu des de la Mediterrània al mar del Nord, que es produeix molt a finals del segle XVI, suposa el triomf d'uns països nous sobre uns de vells. I suposa, també, un

ampli canvi de nivell. Degut a la nova ascensió de l'Atlàntic es produeix una expansió general de l'economia dels intercanvis, de l'estoc monetari i, novament, un nou progrés de l'economia de mercat que és qui, fidel a la cita d'Amsterdam, portarà sobre les seves espatlles les construccions ampliades del capitalisme. Finalment, diu Braudel, em sembla que l'error de Max Weber deriva essencialment d'haver establert com a punt de partença de l'anàlisi una exageració del paper desenvolupat pel capitalisme com a promotor del món modern". (18)

A l'any 1977, a la Johns Hopkins University, Braudel va cloure les seves reflexions entorn a la dinàmica del capitalisme dient: "allò que lamento com a home del meu temps i no pas com historiador, és que tant al món capitalista com al món socialista hom no vulgui distingir el capitalisme de l'economia de mercat. Quan a Occident es critica els defectes del capitalisme, els polítics i els economistes responen que és un mal menor, els revers inevitable de la lliure empresa i de l'economia de mercat. Jo no ho crec en absolut. Als qui contràriament, seguint una tendència sensible fins i tot a l'URSS (estem a l'any 1977 abans de l'esfondrament del comunisme el 1989), els preocupa la pesantor de l'economia socialista i voldrien facilitar-li una mica més "d'espontaneïtat" (jo traduiria: "una mica més de llibertat") els hi responen que aquesta pesantor és un mal menor, el revers obligatori de la destrucció del flagell capitalista. Tampoc crec això. Però, ¿tal vegada es possible la societat que jo considero ideal?. En qualsevol cas no crec que compti amb molts partidaris en aquest món ! ". (19)

Vint-i-cinc anys després de la seva mort, Braudel sí té encara partidaris de distingir el "capitalisme" de l'"economia de mercat" i continua essent una referència en el món de la "història econòmica", amb nombrosos lectors arreu del món. (20)

Miquel Rubirola i Torrent

Març de 2011

Notes:

- (1)- *“La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II”*. Librairie Armand Colin, Paris, 1979 (reedició revisada i corregida de la primera edició del 1947). Hi ha versió castellana del Fondo de Cultura Económica de Mèxic, 1980, 2a edició.
- (2)- *“Civilisation matérielle, Economie et Capitalisme XVe- XVIIIe Siecle”*. Librairie Armand Colin, Paris, 1979. Primer volum: “Les Structures du Quotidien”, 544 pàgs; Segon volum: “Les Jeux de l'Echange”, 600 pàgs; i, Tercer volum: “Le Temps du Monde” 607 pàgs. Hi ha versió castellana en tres volums d'Alianza Editorial, Madrid, 1984, versió que reproduïx la riquesa documental de l'original francès.
- (3)- *“Escrits sur l'Histoire”*. Flammarion, 1969. Hi ha versió castellana d', Alianza Editorial, Madrid, 1991.
- (4)- *“L'Histoire économique et Social de la France”*. Editions Presses Universitaire de France, Paris, 8 volums.
- (5)- *“La Méditerranée”*. Dos volums editats per Les Arts et Métiers Graphiques, Paris, 1977 i 1978.
- (6)- *“La dynamique du Capitalisme”*. Editions Arthaud, Paris, 1985, 120 pàgs. La versió castellana es d'Alianza Editorial, Madrid, 1985, 135 pàgs.
- (7)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 28.
- (8) - *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 54.
- (9)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 55.
- (10)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 56.
- (11)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg.63.
- (12)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 65.
- (13)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 75.
- (14)- *“Civilisation materielle, Economie et Capitalisme”*, Edició francesa, volum tercer, pàg. 538.
- (15)- *“Civilisation materielle, Economie et Capitalisme”*, Edició francesa, volum tercer, pàg. 539.
- (16)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 78.
- (17)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 12.
- (18)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàgs 79-80.
- (19)- *“La dinàmica del capitalisme”*, pàg. 129.

(20)- A més de la lectura directa dels llibres de Fernand Braudel és profitós donar un cop d'ull al llibre col·lectiu "*Lire Braudel*" publicat el 1988 per Éditions La Découverte, Paris, 231 pàgs. I considerar dues biografies : "*Braudel*" de Pierre Daix, Grandes Biographies Flammarion, Paris, 1995, 567 pàgs; i, "*Fernand Braudel*" de Giuliana Gemelli , Éditions Odile Jacob, 1995. Hi ha traducció castellana de la biografia de Gemelli a P.U.V, Editorial de la Universitat de València i Editorial de la Universidad de Granada, 2005, 406 pàgs. A la pagina 19 de la versió castellana d'aquesta bibliografia hi ha un llistat de totes les obres de Fernand Braudel traduïdes a l'espanyol. Gemelli analitza també a la seva biografia diversos llibres inèdits ja enllestits per l'autor abans de morir entre ells l'extraordinari "L'identité de la France". I altres llibres publicats a títol pòstum per col·laboradors de Braudel i per la seva muller Paule Pradel de Braudel.